

HIIHTO

ENNEN JA NYT

Kirsi Alastalo

IIIHTO ENNEN JA NYT

© Kirsi Alastalo 2019

Taitto: Kirsi Alastalo

Kannen kuvat: Helsingin kaupunginmuseo

yläkuva: Volker von Bonin / alakuva: Juha Jernvall

Kuvat: Kirsi Alastalo, SA-kuva, Helsingin kaupunginmuseo,
Lahden kaupunginmuseo, Turun museokeskus, Museovirasto,
Pixabay, Wikimedia Commons, Wikipedia, Pxhere

ISBN 978-952-69091-2-7 (pdf)

Kirjan voi ladata sivustolta RyhmäRenki.fi

RyhmäRenki.fi

Sisällys

Hiihto ennen ja nyt.....	4
Elintärkeä hiihtotaito	5
Vanhat sukset.....	6
Vanhat suksisiteet	8
Vanhat sauvat.....	11
Suksien valmistus	13
Luistoa ja pitoa voiteilla.....	14
Vauhtia ja varallisuutta kilpailuista.....	17
Hiihdosta koko kansan harrastus	21
Sota suksilla.....	23
Kansanhihdot ja laturetket	26
Värikkäät ja keveät sälesukset.....	29
Monot jalkaan ja menoksi	31
Kilpailumenestystä ja palkintoja.....	33
Alppilajien iloa ja vauhtia	36
Uusia ja perinteisiä tyylejä	38
Hiihtovarusteet uusiksi	40
Hyvinvointia yhdessä hiihtäen	43

Hiihto ennen ja nyt

Jo tuhansia vuosia sitten suomalaiset
veistivät ensimmäiset sukset.
Kun vesistöt ja polut olivat lumen peitossa,
paras keino liikkua oli hiihtäminen.

Puiset sukset kehittyivät
vuosien kuluessa yhä paremmiksi.
Parhaat suksentekijät ryhtyivät
tekemään suksia toisillekin.
Puusuksista siirryttiin sälesuksiin
ja lopulta kestävimvät sukset
tehtiin muovista sekä lasikuidusta.

Jokaisella meistä on kokemuksia hiihtämisestä.
Joku on hiihtänyt huvin vuoksi,
toinen on hiihtänyt kouluun tai töihin
ja kolmas on kilpaillut tosissaan.
Viimeistään armeijassa metsäsukset
ja umpihanki ovat tulleet tutuksi.
Hiihtotaito on auttanut pärjäämään,
kun suomalaiset ovat puolustaneet maataan.
Lisäksi hiihto on monipuolista liikuntaa,
joka hoitaa sekä mieltä että kehoa.

Vielä nykyään moni suomalainen
laittaa sukset jalkaansa joka talvi.
Hiihtäminen onkin kansanperinne,
joka yhdistää eri-ikäisiä suomalaisia.

Kuva: John Albert Bauer

Hiihtotaito auttoi pohjoisessa asuvia kansoja selviytymään talvella.

Elintärkeä hiihtotaito

Pohjoisessa asuville kansoille hiihtäminen oli tärkeä taito. Kun kunnollisia teitä ei ollut, metsät, pellot, joet ja järvet olivat luonnollisia kulkureittejä. Vesistöjä pitkin ihmiset liikkuiivat kesällä veneillä ja talvella suksilla.

Käveleminen oli hidasta, mutta päivän aikana ehti hiihtää kymmeniä kilometrejä. Sukset jalassa pääsi myös moniin vaikeakulkuisiin paikkoihin – upottavat suot olivat jäässä ja lumi tasoitti kiviset louhikot.

Hiihtotaito auttoi selviytymään.
Metsästäjät hiihtivät saaliin kiinni
ja tarkastivat ansoja.
Kalastajat hiihtivät hyvälle kalapaikoille
ja tekivät reikiä jäähän kalastamista varten.
Miehet hiihtivät sotaretkille
tai puolustivat kotiseutuaan.
Perheet vaelsivat uusille asuinalueille.
Sukset kiinnitettiin jalkaan
myös lyhyillä matkoilla,
kun käytiin naapurissa juttelemassa
tai toimittamassa asioita.

Suksien merkityksestä kertoo
myös vanha arvoitus:

*Mikä se on,
joka talvet juoksee,
kesät makaa?*

Vanhat sukset

Kun näemme kuvissa tai museossa
ikivanhoja suksia,
meidän on helppo tunnistaa ne suksiksi.
Suksien muoto on säilynyt samankaltaisena
tuhansien vuosien ajan.

Vanhimmat sukset muistuttivat lumikenkiä.
Ne olivat lyhyitä ja leveitä.
Suksien pohjaan kiinnitettiin turkista.
Kun hiihtäjä meni alamäkeen ja eteenpäin,
sileä turkis luisti myötäkarvaan.

Lyhyet ja leveät metsäsukset 1800-luvun lopulta

Kun hiihtäjä kiipesi ylämäkeen
tai potki vauhtia,
turkiksen karvat ottivat vastaan
ja estivät lipsumisen.

Erilaisia suksimalleja tehtiin tarpeen mukaan.
Varsinkin metsästäjät käyttivät
kahta eripituista suksea.
Pitkää suksea kutsuttiin nimellä lyly.
Sen pohja oli sileä ja liukas,
joten sen varassa liu'uttiin.
Toisessa jalassa oli lyhyt suksi,
jolla potkittiin vauhtia.
Sen nimi oli kalhu tai sivakka.
Lylyllä ja kalhulla hiihtäminen
muistutti potkukelkalla kulkemista,
mutta vain toinen jalka potki vauhtia.
Eriparisia suksia käytettiin yleisesti
vielä 1700-luvulla,
vaikka yhdellä jalalla potkiminen
oli raskasta.

Vähitellen hiihtäjät alkoivat
potkia vauhtia molemmilla jaloilla.
Siksi suksista tehtiin yhtä pitkiä
ja samalla ne pitenivät ja kapenivat.

Kaventaminen sai suksen
luistamaan paremmin
ja pidentäminen kasvatti pinta-alaa.
Pitkä ja kapea suksi ei uponnut hankeen
isonkaan miehen alla.

Erilaisiin maastoihin
tehtiin erilaisia suksia,
joten mallit vaihtelivat
eri puolilla Suomea.
Kun hiihdettiin jään pinnalla,
pitkillä suksilla pääsi lujaa,
mutta tiheässä metsässä
ne olivat hankalat.
Mitä pidempi suksi oli,
sen vaikeampaa oli kääntyminen.
Mäkisen maaston nousuissa ja notkoissa
lyhyet sukset olivat kätevämät.

Vanhat suksisiteet

Hiihto sujui sukkelasti,
jos sukset pysyivät
kunnolla kiinni kengissä.
Vanhimmat suksisiteet
olivat lenkkejä,
jotka kierrettiin pajun,
koivun tai katajan oksasta.
Myöhemmin käytettiin nahkaa.
Lenkkiin pujotettiin lapikkaan
ylöspäin kaartuva, kippurainen kärki.
Lenkkiä kutsuttiin nimillä mäystin ja renksu.

Lapikkaat

Saapas kiinnitettiin irtokippuraan
ja irtokippura nahkaiseen mäystin-siteeseen.

Kun yhä useammat ihmiset
alkoivat käyttää tavallisia saappaita,
sukset irtosivat helposti jalasta.
Ongelma ratkesi,
kun valmistettiin lapikkaiden
irtokärkiä eli irtokippuroita.
Saappaan kärki työnnettiin
irtokippuran sisään
ja kiinnitettiin paikalleen
nahkahihnalla.

Vähitellen metalliset suksisiteet
korvasivat nahkaiset mäystimet.
Ensimmäisiä suomalaisia metallisiteitä
olivat Valto, Voitto ja Rotanloukku.
50-luvun alussa keksittiin Y-side,
joka pysyi napakasti kiinni.

Kuvat: Kirsi Alastalo

Erilaisia siteitä vasemmalta oikealle: Rotanloukku, Voitto, vaijeriside ja Y-side

Metsästäjä käyttää yhtä sauvaa, jonka päässä on keihään kärki.

Vanhat sauvat

Hiihtäminen onnistuu myös ilman sauvoja tai yhdellä sauvalla. Varsinkin lyhyitä matkoja hiihdettiin niin, että molemmat kädet olivat vapaana. Yhden sauvan käyttäminen oli tavallista vielä 1800-luvulla ainakin metsästäessä ja sotaretkillä. Sauvan päässä saattoi olla keihään kärki, jotta ase oli kädessä valmiina käyttöön. Toinen käsi oli vapaana tavaroiden kantamista varten. Kahden sauvan käyttö yleistyi, kun tyyli tuli tutuksi hiihtokilpailuista.

Sauvojen varret tehtiin aluksi puusta,
yleensä koivusta, kuusesta tai haavasta.
Puisia sauvoja käytettiin pitkään,
mutta puun rinnalle tuli
uusia vaihtoehtoja 1900-luvulla.
Kaukaa etelästä tuotiin
ruokoa, bambua ja rottinkia.
Esimerkiksi bambusauvoja käytettiin
noin 1970-luvulle asti.

Sauvojen alapään piikki ja rengas
estivät sauvan uppoamista hankeen.
Rengas sai nimen sompa.
Aluksi sauvojen somparenkaat
veistettiin puisesta kiekosta
tai kierrettiin notkeasta
katajan tai koivun oksasta.
Myöhemmin sommat tehtiin usein
rottingista tai ruo'osta
koska ne taipuivat paremmin kuin puu.

Somparengas kiinnitettiin sauvaan
kahdella nahkahihnalla.
Sompa lähti usein irti,
joten moni joutui etsimään
kadonnutta sompaa lumihangesta.

Paininpuiden avulla suksen
kärki taivutettiin kaarevaksi.

Suksien valmistus

Sukset ja sauvat tehtiin pitkään itse
ja taito siirtyi isältä pojalle.
Kun työkalut kehittyivät,
taitavat suksentekijät
alkoivat tehdä suksia toisillekin.
Suksipajoja perustettiin 1860-luvulta alkaen.

Sukset tehtiin yleensä koivusta,
joskus haavasta tai männystä.
Puun valitseminen oli tärkeä vaihe –
runkon piti olla luja,
sopivan muotoinen ja oksaton.

Ensin suksen muoto veistettiin puusta kirveellä.
Suksen kärki taivutettiin kaarevaksi.
Tätä varten oli oma työväline,
jota kutsuttiin nimellä paininpuut.

Erilaiset höylät helpottivat suksentekoa.
Höyläämällä suksen muodosta tuli viimeistelty
ja sopivalla höylällä suksen pohjaan
syntyi tasainen ura,
joka vähensi lipsumista sivusuuntaan.
Joskus sukset koristeltiin viivoilla
tai tekijä laittoi niihin
oman puumerkkinsä.
Lopuksi sukset tervattiin ja paahdettiin.
Hyvät sukset olivat arvotavaraa.
Niiden hinta saattoi olla
hyvän lehmän verran.

Pieniä suksipajoja ja suksiseppiä
oli enimmillään 200 eri puolilla Suomea.
Ensimmäiset suksitehtaat perustettiin
1900-luvun vaihteessa.
Lampinen ja Karhu olivat tärkeimmät
suksien valmistajat 30-luvun loppuun asti.
Myös Valtosen ja Järvisen suksitehtaiden
suksia ostettiin paljon.

Luistoa ja pitoa voiteilla

Sukset tarvitsevat voitelua.
Jos suksi ei luista,
niin alamäessä joutuu
lykkimään vauhtia sauvoilla
ja ylämäkeen voi vaikka juosta.
Kun kunnon voiteita ei ollut,
puusuksien pohjiin hangattiin
steariinia kynttilästä.
Suksi luisti, mutta myös lipsui.

SA-Kuva

Suksia paahdetaan ampumahiihtokilpailua varten vuonna 1942.

Terva ja savu tuoksuivat,
kun puusuksia voideltiin tervalla
nuotion ääressä kesken matkantekoa.
Joskus tervan sekaan veistettiin kynttilää.
Kuumentaminen sai sukset suoristumaan,
joten suksien kärjet taivutettiin
heti paahtamisen jälkeen.

Kuva: Kirsi Alastalo

Suksivoiteita ja korkkia voiteen levittämistä varten

Aluksi suksivoiteiden reseptejä kehitettiin kotilieden ääressä, mutta kauppaankin voiteita tuli jo 1900-luvun alkupuolella. Voidepurkeissa oli yleensä numero, joka kertoi millaiselle kelille voide sopi. Tunnettuja purkkivoiteita olivat Kiva, Haka, Kas-kas, Vauhti ja Rex.

Voiteet levisivät tasaisesti, kun suksen pohjan kuumensi vaikka hellanlevyllä, kaasuliekillä tai voiteluraudalla. Pitovoidetta laitettiin suksen pohjaan, jalan kohdalle. Levittämiseen käytettiin korkkia, riepua tai omaa kämmentä.

SA-Kuva

Kilpailija odottaa lähtömerkkiä vuonna 1900.

Vauhtia ja varallisuutta kilpailuista

Kun teitä rakennettiin lisää,
hiihtäminen ei ollut enää välttämätöntä.
Varsinkin monet kaupunkilaiset
unohtivat hiihtotaidon.
Maaseudulla hiihtäminen oli edelleen tavallista.
Suksilla tehtiin koulumatkat ja kirkkoreissut,
metsätyöt ja poronhoito.

Kilpaileminen sai koko kansan,
myös kaupunkilaiset,
innostumaan hiihtämisestä.

Sitä mukaa kun rautateitä rakennettiin,
perustettiin kisapaikkoja ja hiihtokeskuksia.
Myös valmiit ladut innostivat hiihtäjiä hangille,
olihan ladun avaaminen umpi- ja kulkukankeiden raskasta.

Pieniä ja suuria kilpailuja alettiin järjestää
1880-luvun vaihteessa eri puolilla Suomea.
Kuuluisa Oulun Tervahiihto hiihdettiin
ensimmäisen kerran jo vuonna 1889.
Se on maailman vanhin hiihtotapahtuma,
joka on järjestetty säännöllisesti.

Ensimmäiset kilpaladut olivat
jään päällä tai tasaisilla pelloilla,
joten kilpasukset olivat pitkiä.
Monet suksisepät hiihtivät itsekin kilpaa,
joten halu kehittää
yhä parempia suksia oli suuri.
Suksinäyttelyissä tutustuttiin
uusiin suksimalleihin
ja parhaat sukset palkittiin.

Hiihtokilpailuista sai hienoja palkintoja,
kuten jauhosäkin tai rahaa.
Raha houkutteli paljon osallistujia,
koska palkintosummat vastasivat
ammattimiehen kuukausipalkkaa.
1900-luvun alussa rahapalkinnot kiellettiin.
Suomessa ja ulkomailla korostettiin,
että urheilua tulisi harrastaa rakkaudesta lajiin.
Kaikki eivät kielloista välittäneet.
Menestyneet urheilijat saivat joskus salaa
rahapalkkioita ruskeassa kirjekuoressa.

Juho Ritola kuvattiin studiossa talvista taustaa vasten.

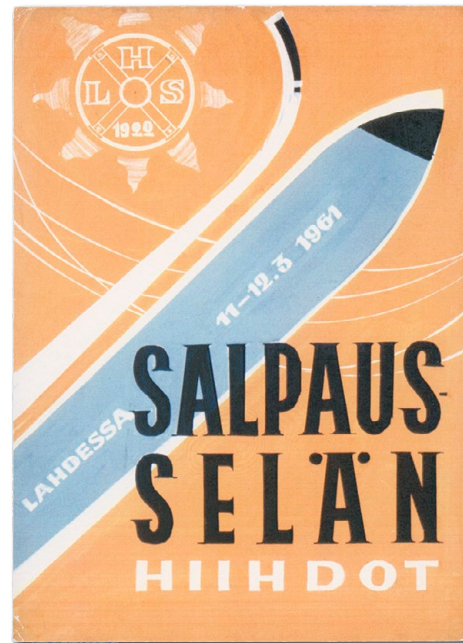
Ensimmäisiä hiihtokuninkaita olivat
Aappo Luomajoki, Juho Ritola
ja Juho Aitamurto.
Talontytär Miina Huttunen
oli ensimmäinen hiihtokuningatar.

Alppilan hyppymäen mäkiennätys oli 25 metriä.

Myös mäenlaskukilpailut
toivat jännitystä elämään.
Kilpailuissa oli eniten nuoria miehiä,
mutta naisiakin osallistui.
Suomen ensimmäinen kunnon mäki
rakennettiin Helsingin Alppilaan vuonna 1905.
Alppilan mäkiennätys oli noin 25 metriä.
Alkuaikoina hyppääjillä oli sauvat
tai käsiä pyöriteltiin lennon aikana.
Alas tultiin miten sattui.
Yleisö viihtyi –
mäenlaskuun suhtauduttiin kuin sirkukseen.

Kun Suomi itsenäistyi vuonna 1917,
Suomelle oli tärkeää osallistua
ulkomaisiin urheilutapahtumiin.
Näin saatiin kansainvälistä näkyvyyttä.

Salpausselän hiihtojen julisteita eri vuosilta

Suomalaiset halusivat myös oman kansainvälisen kilpailutapahtuman ja kisapaikaksi valittiin Lahden Salpausselkä. Paikan etuja olivat mäkinen maasto, pitkät, lumiset talvet ja hyvät liikenneyhteydet. Ensimmäiset Salpausselän kisat järjestettiin vuonna 1923. Isoja kisoja oli myös Puijolla ja Ounasvaaralla.

Hiihdosta koko kansan harrastus

Hiihtämistä mainostettiin 20-luvulta lähtien terveellisenä harrastuksena ja nautintona, jotta kaikki suomalaiset lähtisivät ladulle. "Tahko" Pihkalan ehdotuksesta perustettiin Suomen Latu -järjestö. Suomen Latu -nimi tarkoitti hiihtämisen edistämisen lisäksi uusien latujen aukomista kansanurheilulle ilman kilpailua.

Kouluhallituksen tavoite oli opettaa
jokainen suomalainen lapsi hiihtämään.
Koulussa hiihdettiin koko talvi
ja maaseudulla myös koulumatkat.
Koulun seinää vasten nojasi
useita kymmeniä suksia ja sauvoja.
Välitunneilla hiihdettiin, laskettiin mäkeä
ja hypättiin hyppyristä.
Lisäksi 30-luvulla koululaiset saivat hiihtoloman,
koska liian opiskelun pelättiin tekevän
kasvavista nuorista veltoja ja huonokuntoisia.

Koulussa opittiin laulamaan
Julius Krohnin Suksimiesten laulu:

*Ylös, Suomen pojat nuoret,
Ulos sukset survaiskaa!
Lumi peittää laaksot, vuoret,
Hyv' on meidän luisuttaa.
Jalka potkee,
Suksi notkee
Sujuilevi sukkelaan.*

Kuva: SA-kuva

Armeijan sulkeisissa laitettiin rivit suoriksi.

Sota suksilla

Sotia edeltävän ajan henki
tiivistyi "Tahko" Pihkalan lauseessa:

"Suksessa Suomen suoja."

Hiihtämistä pidettiin tärkeänä taitona
maanpuolustuksessa,
ja armeijassa kaikki oppivat hiihtämään.

Kun sota alkoi,
suomalaiset pystyivät liikkumaan sukkelasti,
piiloutumaan vaikeassa maastossa
sekä taistelemaan korkeissa kinoksissa
ja kovassa pakkasessa.

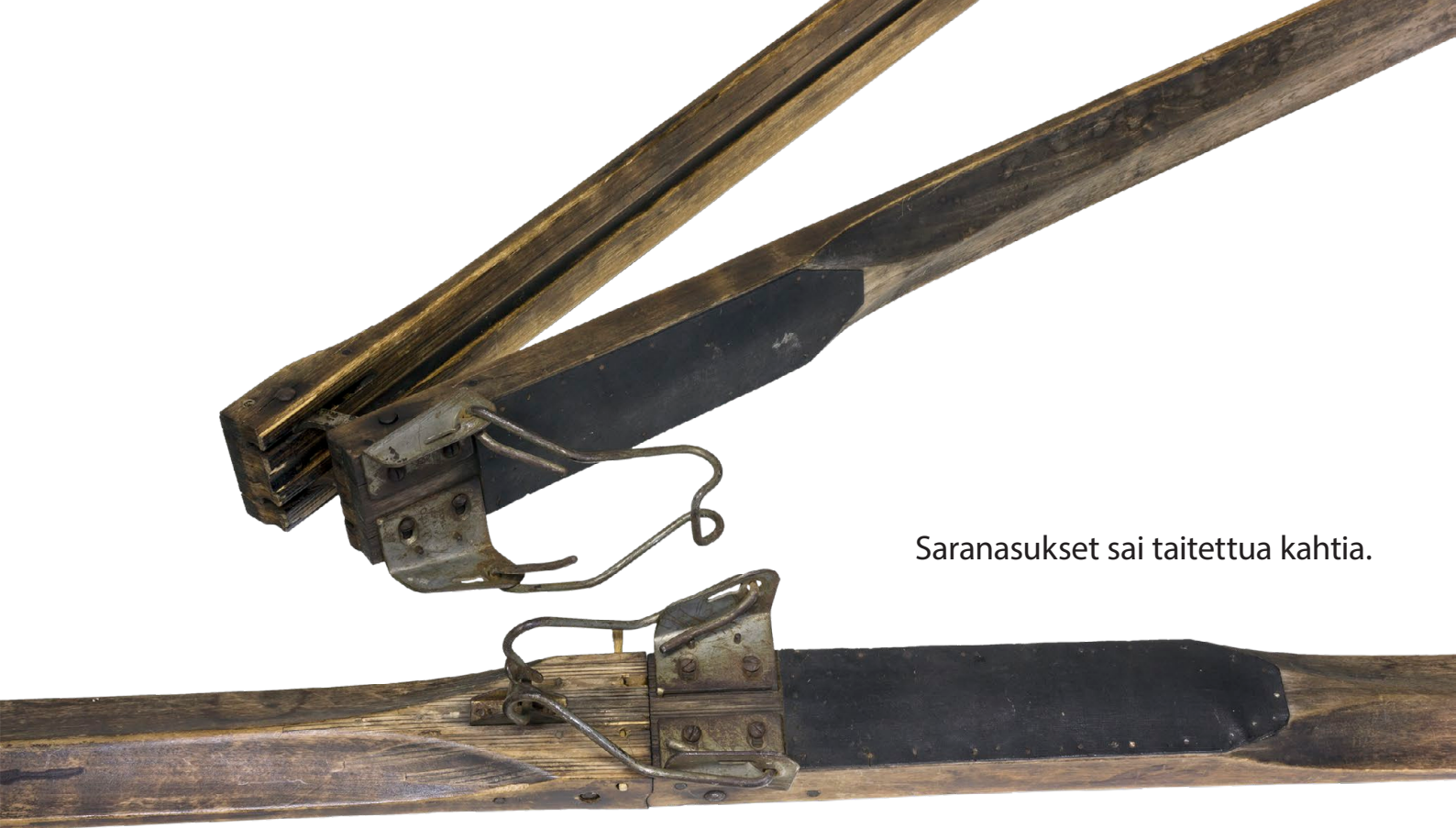

Kuva: Sotavirk. T. Nousiainen / SA-kuva

Tervattuja ja paahdettuja suksia niputetaan kuljetusta varten.

Toisen maailmansodan aikana
suksia ja sauvoja tarvittiin niin paljon,
että suksisepät palasivat rintamalta
suksitehtaisiin.

Vaikka monista raaka-aineista oli pulaa,
suksiin riitti koivua ja sauvoihin pajua.
Sauvojen kädensijojen nahka
opittiin korvaamaan paperilla.
Siviilien suksia ja sauvoja
kerättiin puolustusvoimien käyttöön,
vaikka kaikki tarvitsivat suksia liikkumiseen.
Polttoaineesta oli pulaa
ja linja-autoja kulki harvemmin.

Saranasukset sai taitettua kahtia.

Sotaa varten kehitettiin erikoissuksia.
Kaukopartiomiehet tarvitsivat leveitä suksia,
joiden kärkeen oli porattu reikä.
Reikä auttoi yhdistämään suksia toisiinsa,
ja tarpeen vaatiessa suksista sai
pulkan tai paarit.
Armeijan salainen keksintö oli saranasukset.
Hävittäjälentäjät tarvitsivat sukset
pakkolaskun varalta.
Saranan ansiosta sukset taittuivat kahtia
ja mahtuivat lentokoneeseen.

Lumipuku oli hiihtäville sotilaille
tärkeä suojarahuste.
Äidit, vaimot ja sisaret tekivät pukuja
valkoisesta lakanakankaasta.
Myös siviilit käyttivät lumipukua
ja kätkeytyivät näin pommikoneilta.

Rautakankareen hiihtomaja Lahdessa 1960-luvun lopulla

Kansanhiihdot ja laturetket

Jatkosodan jälkeen vuonna 1946 tapahtui jotain merkittävää. Silloin aloitettiin Kansanhiihdot ja vietettiin hiihtoviikkoa ensimmäisen kerran. Tarkoituksena oli, että jokainen osallistuja hiihtäisi omalla ajallaan viikon aikana. Tunnuslause oli:

*"Kaikki terveet kansalaiset suksille
ja hiihto kansalaistavaksi maassamme!"*

Puulaatikossa olevaan vihkoon merkittiin oma hiihtosuoritus.

Kansanhiihto oli suosittua –
sekä nuoret että vanhat lähtivät ladulle.
Aikuiset saivat kansanhiihtomerkin
viiden tai kymmenen kilometrin hiihdosta,
lapsille riitti kolme kilometriä.
Hiihtosuoritukset merkittiin vihkoihin,
joita oli laatikoissa latujen varrella.
Vielä 60-luvulla lasten kunnia-asia
oli kerätä mahdollisimman paljon
hiihtokilometrejä kansanhiihtokorttiin.
Saavutuksista kerrottiin anorakkiin
kiinnitettävillä hiihtomerkeillä.

Kuvat: Turun museokeskus

Kansanhiihtomerkkejä

Laturetkeily alkoi 50-luvulla
ja se kasvatti suosiotaan
seuraavilla vuosikymmenillä.
Laturetki on urheilutapahtuma,
jossa kuntohiihtäjät ja usein myös kilpailijat
hiihtävät tavallista pidemmän reitin.
Ensimmäisiä suuria laturetkiä olivat
Oulun Tervahiihto ja Pirkan hiihto.
Vuonna 1974 järjestettiin
Finlandia-hiihto ensimmäisen kerran.
75 kilometrin matkalle lähti noin 1500 hiihtäjää.

Jos kilpailu ei ollut pääasia,
niin laturetken aikana pidettiin taukoja.
Posket punaisina oli ihana
lämmittelä nuotiolla tai hiihtomajassa
ja nauttia kuppi kuumaa juomaa
sokerisen munkin kanssa.
Mustikkamehu ja Viri-kaakao maistuivat,
samoin makkarakojun myyjältä ostettu
tirisevän kuuma makkara.

Myös presidentti Urho Kekkonen
järjesti hiihtoretkeä,
joihin osallistui monia päättäjiä.
Kekkonen hiihti ensimmäisenä
ja määräsi vauhdin.
Hänen takanaan tulevia kutsuttiin
leikkisästi perässähiihtäjiksi.
Nimitys siirtyi muuhunkin käyttöön.
Perässähiihtäjiksi kutsuttiin myös ihmisiä,
jotka olivat samaa mieltä kuin Kekkonen.

Värikkäät ja keveät sälesukset

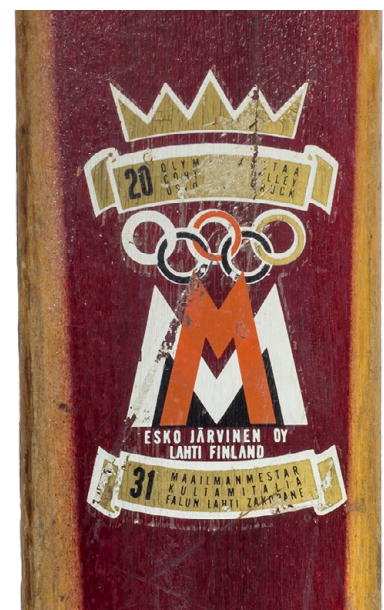
Vähitellen elintaso kohosi ja kauppoihin tuli uusia, värikkäitä suksia. Kun pula-aika ja säännöstely loppuivat, suksitehtaiden huippukausi alkoi. Tähän saakka sukset oli tehty kokopuusta, mutta nyt siirryttiin sälesukseen. Ohuista puusäleistä liimattu suksi oli kevyt ja joustava. Materiaalina käytettiin uusia puulajeja, kuten sitkeää hikkoria ja kevyttä balsapuuta.

Sukset saivat väriä ja kuvia pintaansa. Sälesuksea ei tarvinnut tervata kokonaan, joten suksien maalaaminen oli mahdollista. Suksiin maalattiin vauhdikkaita viivoja ja varsinkin lasten suksiin laitettiin siirtokuvia. Hiihtäessä oli mukava vilkuilla suksen kärkien koristuksia. Suosittuja kuvioita olivat olympiarenkaat, lumihiihtäleet ja suksitehtaiden merkit.

Monet muistavat Järvisen sälesukset. Aikuisten sukset olivat punaruskeat ja lasten sukset siniset. Suksen kärjessä oli merkki, jossa oli olympiarenkaat ja kirjaimet MM. Merkissä oli myös numeroita, jotka vaihtuivat joka vuosi. Numerot kertoivat, kuinka monta olympiamitalia ja maailmanmestaruutta Järvisen suksilla oli voitettu.

Lampisen tehtaan
lasten sälesuksen kärki

Järvisen merkki

Katkenneet sukset on paikattu pellillä,
joka on leikattu kahvipurkista.

Sälesukset, kuten puusuksetkin,
menivät aika helposti poikki.
Lämpimässä sukset kuivuivat,
ja pikainen lähtö ladulle kostautui.
Monien pikkupoikien ilo loppui lyhyeen,
kun hurja lasku hyppyristä katkaisi suksen.
Jos suksi meni poikki,
se paikattiin pellinpaloilla ja nauloilla.

Joskus katkenneista suksista
sahattiin etu- ja takapää pois.
Näin syntyivät lattarit eli minisukset,
joilla oli hauska luistella vaikka aurattuja
ja hiekoittamattomia katuja pitkin.

Monot jalkaan ja menoksi

50-luvulla metalliset siteet yleistyivät ja uusien siteiden kanssa tarvittiin uudenlaisia hiihtokenkiä.

Lahtelainen kenkätehdas Mononen antoi hiihtokengälleen nimen Mono. Ihmiset alkoivat käyttää sanaa, ja monosta tuli hiihtokengän yleisnimi. Nahkaisissa monoissa oli leveä etureuna, johon poltettiin tai porattiin suksisiteiden tappeja vastaavat reiät.

Monet lapset toivoivat monoja joulupukilta. Lapsille ostettiin reilun kokoisia monoja, jotta niissä olisi kasvunvaraa. Jotta monot sopivat jalkaan, niiden kärkiin sullottiin sanomalehtiä ja jalkoihin laitettiin kahdet villasukat. Monoja ei käytetty vain hiihtäessä, vaan niillä käveltiin myös koulumatkat ja muut retket.

Monon pohjaan on porattu reiät.

Hiihtoasuja vuodelta 1958

Käytön jälkeen monojen sisälle
sullottiin paperitolloja,
jotta ne kuivuisivat paremmin.

Hiihtomuoti muuttui.
50-luvulla muotia oli anorakki
eli ohut ulkoilutakki, jossa oli huppu.
Monet neuloivat revontulipaitoja,
joissa oli värikäs ja komea kuviointi.
Hiihtoasusteet olivat edelleen villaa –
pipoja, lapasia, sukkia ja kaulaliinoja.

60-luvulla oli muodikasta
käyttää hiihtohousuja.
Hiihtohousut tehtiin usein polyesteristä,
jota kutsuttiin nimellä teryleeni.
Housujen lahkeissa oli yleensä lenkki,
joka kulki jalkapohjan alta.

Olympiavoittaja Veikko Hakulinen

Kilpailumenestystä ja palkintoja

Sotien jälkeen suomalaiset hiihtäjät menestyivät ulkomailla.

Menestyksen taustalla ei ollut vain harjoittelu, vaan myös kova, fyysinen työ.

Kilpahiihtäjät olivat maanviljelijöitä ja metsätyömiehiä.

Kilpalatujen kuningas oli ensin Veikko Hakulinen ja seuraavaksi nimityksen peri Eero Mäntyranta.

Siiri "Äitee" Rantasen ura lähti nousuun.

50-luvulla alkoi myös suomalaisten mäkihyppääjien menestyskausi.

Hiihtokisat olivat yhteistä ajanvietettä.
Koululaisliput olivat edullisia
ja koululaiset kävivät kisoissa yhtenä joukkona.
Menestyneillä talviurheilijoilla
oli ihailijoita eli faneja,
jotka kävivät kisoissa katsomassa
ihailunsa kohdetta.
Päättäjät ja vaikuttajat kävivät
hiihtokisoissa näyttäytymässä.
Kauempaa tulevat kisavieraat yöpyivät
kisakaupungissa asuvien sukulaisten
ja tuttavien patjoilla tai sohvilla.
Myös koulujen tiloja käytettiin majoitukseen.

Isoja kisoja kuunneltiin radiosta
tai katsottiin televisioista.
Kuuntelijat arvostivat hyviä selostajia,
joiden ääni välitti tapahtumien lisäksi
kisapaikan tunnelman.
Varsinkin Yleisradion urheiluselostajien
Pekka Tiilikaisen ja Paavo Noposen
äänet painuivat mieleen.
Tarinan mukaan Tiilikainen
oli keskustellut junassa Noposen kanssa,
kun vaunun perältä oli kuulunut huuto:

"Sulkekaa se helvetin radio."

Myös kouluissa kilpailtiin.
Nopeimmat hiihtäjät edustivat koulua
koulujen välisissä hiihtokisoissa.
Innokkaimmille nuorille järjestettiin
oma Hopeasompa-kilpailu
vuodesta 1972 lähtien.

Palkintolusikoita, lautasia ja pokaaleja

Tavallisia palkintoja olivat lusikat, lautaset, mitalit ja pokaalit, koska urheilukilpailujen rahapalkinnot olivat edelleen kiellettyjä. Joskus palkinnoksi sai käyttötavaraa, kuten tuhkakuppeja, kelloja tai kahvipaketin. Miesten palkinnot olivat hienompia kuin naisten.

60-luvulla ja 70-luvulla palkinnoksi saattoi saada kodinkoneita, vaikka pesukoneen, television tai stereot. Rahapalkkiot palasivat hiihtokilpailuihin vasta 80-luvulla.

Laskettelijoita rinteessä 80-luvulla

Alppilajien iloa ja vauhtia

Suomalaiset tutustuivat alppihiihtoon ensimmäistä kertaa 20-luvun lopussa, kun varakas väki matkusti Lappiin ja ulkomaille harrastamaan tunturihiihtoa.

60-luvulla laskettelu tuli jälleen muotiin. Yhä useammat kokeilivat lajia 70-luvulla, kun eri puolille Suomea rakennettiin hiihtokeskuksia. Myyntiin tuli edullisia lasketteluvälineitä ja myös välineiden vuokraus yleistyi. Laskettelu suosio jatkui 80-luvulla, ja ensimmäiset lumilautailijat ilmestyivät rinteisiin.

Kalevi "Häkä" Häkkinen toi nopeuslaskun Suomeen 60-luvulla.

Nopeuslasku on kaikkein nopein alppilaji.
Sen rata on suora ja jyrkkä,
ja parhaimmat laskijat saavuttavat
yli 200 kilometrin tuntinopeuden.
"Häkä" harjoitteli hyvää laskuasentoa
nopeasti liikkuvalla ralliautolla,
jonka katolle hänet kiinnitettiin sukset jalassa.
Harjoittelu kannatti –
"Häkä" Häkkinen rikkoi maailmanennätyksiä
useita kertoja ja teki oman ennätyksensä
vielä 60-vuotiaana.

Telemark-hiihdosta tuli muotia 90-luvulla.
Perinteinen ja monipuolinen hiihtolaji
syntyi Norjassa jo 1800-luvulla.
Laji mahdollistaa hiihtämisen, nousemisen,
laskemisen, käännökset ja hyppäämisen.
Telemark-sukset kulkevat nopeasti ja kevyesti,
niillä on helppo hallita hypyt ja käännökset.
Rinteitä voi laskea missä haluaa
tai lähteä vaellukselle.
Hiihtotyyliin kuuluu vapaus ja hauskanpito.

Tavallisimpia alppilajeja ovat
syöksylasku ja pujottelu.
Molemmissa lajeissa lasketaan
jyrkkää rinnettä kovaa vauhtia,
mutta pujottelussa tehdään
jyrkempiä mutkia kuin syöksylaskussa.
Näissä lajeissa menestyneitä suomalaisia
ovat Tanja Poutiainen ja Kalle Palander.
Perinteisten alppilajien lisäksi
suomalaiset kilpailevat freestyle-lajeissa,
joissa tehdään hurjia hyppyjä ja temppuja.

Kuva: Pixabay

Luistelutyyllillä pääsee lujaa vauhtia.

Uusia ja perinteisiä tyylejä

80-luvulla perinteisen hiihtotyylin rinnalle tuli uusi hiihtotyyli, joka sai nimet luistelu ja vapaa tyyli. Luistelutyyllillä pääsi lujaa vauhtia, kunhan keli ja varusteet olivat sopivat. Uusi tyyli vaati leveän radan, kovan hangen ja lyhemmät sukset. Hiihtäjä eteni sukset harallaan.

Hiihtokilpailuissa perinteinen ja vapaa tyyli saivat omat lähtönsä. Perinteisen tyylin hiihtokuningatar oli Marja-Liisa Kirvesniemi.

Häntä kutsuttiin ”ikuiseksi epäonnistujaksi”,
koska hän ei aluksi pärjännyt isoissa kisoissa.
Sitkeys palkittiin, kun ura kääntyi
komeaan nousuun 80-luvulla.

Suuri ja sanavalmis perinteisen tyylin mies
oli Juha Mieto eli ”Mietaan Jussi”.
Mieto sai kuuluisan hopeamitalinsa
talviolympialaisissa vuonna 1980,
kun hän hävisi kultamitalin
yhdellä sekunnin sadasosalla
15 kilometrin matkalla.
Tämän jälkeen sekunnin sadasosien
laskeminen lopetettiin.

Hiihdon lisäksi mäkihypyssä koitti uusi aika.
Suomalaiset mäkihyppääjät
pääsivät 80-luvulla maailman huipulle.
Lahteen rakennettu muovimäki teki
ahkerasta harjoittelusta mahdollista.
Suomalaiset jännittivät television äärellä,
kun Jari Puikkonen tai Matti Nykänen
ponnistivat hyppyrin nokalta lentoon
ja mitalisijoille.

Jan ”Haarapääsky” Boklöv esitti
ensimmäistä kertaa yleisölle V-tyylinsä
Keski-Euroopan mäkiiviikoilla vuonna 1987.
Jalat harallaan hän lensi
pidemmälle kuin muut.
Aluksi Jan Boklöviä verrattiin
lentävään sammakkoon,
mutta pian toisetkin hyppääjät
siirtyivät V-tyyliin.

Kuva: Jouko Pukki

Eri-ikäisiä suksia aikajärjestyksessä, vasemmalla vanhoja ja oikealla uusia suksia

Hiihtovarusteet uusiksi

Muovisukset ja lasikuitusukset ilmestyivät ensimmäistä kertaa kauppoihin 70-luvulla. Pienet suksitehtaat eivät pärjänneet kilpailussa, koska uusi materiaali vaati uudet koneet. Lisäksi suksien myyntiä vähensi se, että uudet sukset olivat kestäviä. Suksitehtaat keksivät ratkaisun pulmaan. Suksien värit ja kuviot alkoivat muuttua muodin mukaan joka vuosi. Pian keksittiinkin sana välineurheilu. Välineurheilu tarkoittaa urheilua, jossa tärkeintä ovat hienot ja kalliit välineet.

Uusien suksien ongelma oli voitelu.
Lasikuitusuksi oli liukas
ja pitovoide kului pohjasta nopeasti.
Suksitehtaat alkoivat kehittää suksia,
joiden pitoalue ei luistanut.
Erilaisia pitopohjia ja pitoteippejä
testattiin vuosikymmenien ajan.

Joka kelin ihmesuksea ei ole vielä olemassa,
mutta ennen kaikkea perinteisen tyylin sukset
ovat kehittyneet viime vuosina nopeasti.
Uusia pitopohjasuksia eli nano-suksia
ei tarvitse voidella ollenkaan,
mutta ne on pidettävä puhtaana.
Sukset luistavat hyvin,
kun lämpömittari on plussan puolella.
Kun lämpötila lähenee nollaa,
pohja pitää käsitellä jäänestoaineella.
Pakkaskelillä suksen pohja jäätyy
ja lumi tarttuu helposti kiinni.

Ikivanhojen puusuksien pohjiin
laitettiin turkista.
Uusissa karvapohjasuksissa eli skin-suksissa
vanha keksintö on saanut uuden muodon.
Karvapohjasuksissa on
suksen pohjassa jalan kohdalla,
lyhytkarvaista kangasta.
Pitovoidetta ei tarvitse käyttää,
mutta luistovoitelu on tarpeen.
Karvapohjasukset toimivat parhaiten
pakkasilla ja hyvähajaisilla
latukoneella tehdyillä laduilla.

Kuva: Pixabay

Nykyaikaiset siteet sopivat kapeille laduille.

Myynnissä on myös lyhyitä
ja leveitä karvapohjasuksia.
Niillä voi kävellä kuin lumikengillä,
mutta myös liukua alamäet.

Muutkin hiihtovarusteet ovat muuttuneet.
Sauvat tehdään nykyään
hiilikuidusta tai lasikuidusta.
Isosta somparenkaasta on tullut
pieni levennys sauvan kärkeen.
Vanhat, leveät loukkusiteet
eivät sovi kapeille laduille.
Nykyisin valitaan ensin hiihtokenkä
ja vasta sen jälkeen kenkään sopiva side.

Samat sukset eivät sovi kaikille.
Jos aiot hankkia uudet sukset,
pyydä myyjää auttamaan valinnassa.
Sukset voi myös vuokrata tai lainata,
jos hiihtää vain silloin tällöin.

Hyvinvointia yhdessä hiihtäen

Eino Leino kiteytti jo vuonna 1900
runokirjassaan Hiihtäjän virsiä:

*"Hyvä on hiihtäjän hiihdellä,
kun hanki on hohtava alla."*

Joka kolmas suomalainen
hiihtää ainakin kerran talvessa.
Se ei ole ihme,
koska laji tarjoaa monipuolista liikuntaa
ja ulkoilua luonnon keskellä.

Perinteinen hiihto rauhalliseen tahtiin
rasittaa kehoa hellästi.
Hiihtotapa ja vauhti
on helppo säätää itselle sopivaksi.
Niveliin ei kohdistu iskuja,
joten nivelet eivät kuormitu.

Kuva: P.xhere

Hiihtoretket tekevät hyvää keholle ja mielelle.

Hiihto tekee hyvää sydämelle
ja verenkiertoelimistölle.
Kestävyys ja tasapaino kehittyvät.
Hiihtoretken yhteydessä
voi tehdä vaikka sauvajumpan
keppijumpan ohjeilla.

Pienikin hiihtoretki on elämys,
kun aurinko paistaa, hanki hohtaa
ja tauolla nautitaan kuumaa mehua.
Vaikka viime hiihtolenkistä olisi aikaa,
nuorena opittu taito palaa ladulla pian.
Jos hiihtotekniikkaa haluaa oppia lisää,
kannattaa mennä tekniikkakurssille
tai hiihtokouluun.

Aloittelijalle perinteinen tyyli on helpompi,
mutta moni innokas hiihtäjä valitsee
pakkasella perinteisen
ja suojasäällä vapaan tyylin.
Vaikka maa on musta,
se ei estä hiihtämästä.
Suomessa on useita hiihtoputkia ja tunneleita,
joista Vuokatin tunneli on auki koko vuoden.

Kaikki eivät viihdy hoidetuilla laduilla.
Eino Leinon runojen lisäksi monen mieleen
on painunut Aaro Hellaakosken säe:

*"Tietä käyden tien on vanki.
Vapaa on vain umpihanki."*

Omien latujen tekijät voivat vaeltaa
metsiin, korpiin ja tuntureille.
Erävaellukselle on turvallisempaa
lähteä hyvällä porukalla
ja nauttia yhdessä eläinten tarkkailusta
sekä vaihtelevasta maisemasta.

Talvesta voi nauttia monin tavoin,
vaikka hiihtäminen ei ole oma juttu.
Kävelylenkit, potkukelkkailu ja luistelu
saavat punan nousemaan poskille.
Lumesta syntyy linnoja, lumiukkoja ja lyhtyjä.
Pulkkamäet ja napakelkat ilahduttavat
kaikenikäisiä ja vauhdin hurmaa
voi kokea myös rekiajelulla.
Nuotio ja nokipannukahvit ovat aina elämys.

Hiihto virkistää mieltä myös sisätiloissa.
Eri lajeja voi kokeilla videopelien avulla.
Hiihtomuseossa tai suksimuseossa vierailu
herättää muistoja ja keskustelua.
Historia tulee eläväksi myös perinnehiihdoissa,
joita järjestetään monilla paikkakunnilla.
Hiihtäminen onkin kansanperinne,
josta jokainen meistä voi iloita
omalla tavallaan.

Lähteet

Hiihdon henkeä -näyttely 2018.
Näyttelyn tietotaulut.
Lahden hiihtomuseo.
www.lahdenmuseot.fi/hiihtomuseo
Hiihto 2018. Metsähallitus.
<http://www.luontoon.fi/hiihto>
Jantunen, Tiina. Tummanpuhuvista
asuista hopeisiin avaruusasuihin.
www.lahdenmuseot.fi/hiihtomuseo
Karhu, Seppo (toim.) 2002.
Yhdessä hiihtäen. Suomen Latu ry.
Edita.
Kempas, Jouko 3.2.2015.
Nyt kaikki terveet kansalaiset suksille.
Karjalainen-lehti. [www.karjalainen.
fi/mielipiteet/mielipiteet/kolumnit/
item/66702](http://www.karjalainen.fi/mielipiteet/mielipiteet/kolumnit/item/66702)
Kielitoimiston sanakirja.
www.kielitoimistonsanakirja.fi
Laitinen, Lasse 2017.
Tiedätkö hiihtoloman historian?
Ensimmäistä vietettiin vuonna 1934.
Itä-Savo 31.1.
Lumipuku. 100 esinettä Suomesta.
1940. www.100objects.fi/suomi/1940
Nygrén, Helge – Raevuori, Antero –
Mäki-Kuutti, Tarmo 1983.
Pitkä latu – Vuosisata suomalaista
hiihtourheilua. WSOY.
Paasilinna, Arto 1998.
Hankien tarinoita – Suomalaisen
hiihdon monituhatuotinen historia.
Tietosanoma.

Parviainen, Helena.
Suksen ja hiihdon alkuperästä.
www.lahdenmuseot.fi/hiihtomuseo
Poutanen, Markku 2011. Helsingin
hyppymäkihistoria. [www.nouseva.
com/index.php?mod=31&recordID=120](http://www.nouseva.com/index.php?mod=31&recordID=120)
Seppovaara, Juhani 2004.
Muistojen markkinoilla. Otava.
Siukonen, Timo 2016.
Puusuksia Suomesta. Docendo.
Suomen Latu.
Kaikki hiihdosta -sivuston artikkelit.
www.kaikkihiihdosta.fi
Suomen Latu. Meidän tarinamme.
[www.suomenlatu.fi/ota-yhteytta/
tietoa-meista/historiamme.html](http://www.suomenlatu.fi/ota-yhteytta/tietoa-meista/historiamme.html)
Turunen, Markku 2015.
Pitkä latu – Legenda suksesta.
Maahenki.
Umpihankihiihto.
[wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/
Umpihankihiihto](http://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Umpihankihiihto)
Wikipedia. Sanat: hiihto, hiihtosauvat,
hiihtolajit, Juha Mieto, Kalevi Häkkinen,
laturetki, Marja-Liisa Kirvesniemi, suksi,
telemark, talvisota
Virtapohja, Kalle 2018.
Kekkonen urheilumiehenä –
Kilpakehtien Känästä Suomen
presidentiksi. Docendo.
Vuorio, Jukka 2019.
Hyvä hiihtosää saapui Helsingin
seudulle. Helsingin sanomat 12.1.

Kuvat

Etusivun yläkuva: CC BY 4.0 Volker von Bonin ja etusivun alakuva:

CC BY 4.0 Juha Jernvall / Helsingin kaupunginmuseo

Kuva s. 5: CC0 John Albert Bauer / Wikimedia Commons

Kuva s. 7: © Tiina Rekola / Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

Kuva s. 8: CC BY-SA 4.0 Bengt Oberger / muokkaus Kirsi Alastalo

Kuvat s. 9, 10: Kirsi Alastalo / esine: Loimaan Perinnesuksi

Kuva s. 11: CC0 Alex Fussell ja Mason Jackson / muokkaus Kirsi Alastalo

Kuvat s. 12, 13: Kirsi Alastalo / esine: Loimaan Perinnesuksi

Kuva s. 15: CC BY 4.0 E. J. Viitasalo / SA-kuva

Kuva s. 16: Kirsi Alastalo / esine: Loimaan Perinnesuksi

Kuva s. 17: CC BY 4.0 Sot.virk. V. Hollming / SA-kuva

Kuva s. 19: CC0 Wikipedia

Kuva s. 20: CC0 Eino Hankimo / Helsingin Sanomat

Kuva s. 21: Kirsi Alastalo / esine: Loimaan Perinnesuksi

Kuva s. 22: CC0 Rudolf Koivu

Kuva s. 23: CC BY 4.0 SA-kuva

Kuva s. 24: CC BY 4.0 Sot.virk. T. Nousiainen / SA-kuva

Kuva s. 25: Kirsi Alastalo / esine: Loimaan Perinnesuksi

Kuva s. 26: © Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto

Kuvat s. 27: © Einari Lehelmä / Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto (yläkuva). CC BY-ND 4.0 Turun museokeskus (alakuvat)

Kuvat s. 29, 30, 31: Kirsi Alastalo / esine: Loimaan Perinnesuksi

Kuva s. 32: CC BY 4.0 Juha Jernvall / Helsingin kaupunginmuseo

Kuva s. 33: CC BY-NC-SA Historian kuvakokoelma / Museoviraston kuvakokoelmat

Kuva s. 35: Kirsi Alastalo / esine: Loimaan Perinnesuksi

Kuva s. 36: CC BY-NC-SA Jorma Poutanen / Historian kuvakokoelma / Museoviraston kuvakokoelmat

Kuva s. 38: CC0 Pixabay

Kuva s. 40: Jouko Pukki / esineet Loimaan Perinnesuksi

Kuva s. 42: CC0 Pixabay

Kuva s. 43: CC BY-ND 2.0 Wille Markkanen / Visit Lakeland

Kuva s. 44: CC0 Pxhere